

Dossier: «Repensant l'ensenyament de l'economia a la universitat»

ELS ENFOCAMENTS DE L'ECONOMIA

A la recerca de la pluralitat perduda

Ramon Ribera Fumaz

Internet Interdisciplinary Institute, Universitat Oberta de Catalunya

RESUM Des d'una perspectiva de vegades autobiogràfica, d'altres mitjançant moments clau en la disciplina, l'article reflexiona sobre la història de la despluralització de l'economia. Ho fa mitjançant un viatge a través de tres ciutats i tres dècades diferents en l'ensenyament de l'economia, i explicant cinc històries.

PARAULES CLAU ensenyament economia; pluralisme; teoria neoclàssica; economia heterodoxa

In search of the lost plurality

ABSTRACT *This article reflects on the history of the loss of plurality in economics, from an autobiographical perspective and with regard to some of the key moments in the discipline. To do so the article embarks on an exploration of economics learning in three cities at three different periods, telling five stories.*

KEYWORDS *economics learning; pluralism; neoclassical economics; heterodox economics*

Introducció

En els darrers anys, com a conseqüència de la crisi econòmico-financera global, dins de la disciplina de l'economia ha sorgit un debat sobre el paper dels economistes i les universitats en ensenyar economia. Quina economia estem ensenyant als estudiants? Quin paper ha tingut la teoria econòmica i el seu ensenyament a construir models econòmics que s'han demostrat fallits? Han estat preguntes que s'han debatut intensament en les facultats d'economia i fora d'elles. Un dels punts més debatuts ha estat si el problema rau en la manca de pluralitat d'enfocaments en la disciplina. Moltes de les intervencions en aquests debats emmarquen aquesta manca de pluralitat en un context molt concret, l'actual i en relació amb la crisi econòmica. Però l'objectiu d'aquest article és diferent. El debat sobre el pluralisme té més de quaranta anys d'existència i és el que aquest article revisa. Des d'una perspectiva de vegades autobiogràfica, d'altres mitjançant moments clau en la disciplina, l'article reflexiona sobre la història de la despluralització de l'economia. Ho fa mitjançant un viatge a través de tres ciutats en tres dècades diferents en l'ensenyament de l'economia, i explicant cinc històries.

1. Barcelona: una nota sobre la manca de pluralisme

Comencem el viatge a la Barcelona olímpica dels anys noranta, quan vaig entrar a la facultat. Encara s'estudiava la llicenciatura de Ciències Econòmiques i Empresarials, en la qual a segon curs triaves si volies fer empresa (ara ADE) o economia general (ara Economia). La minoria que vam triar economia general estàvem moguts per comprendre com funciona el món econòmic i aprendre com podíem transformar-lo, com podíem acabar amb el desenvolupament desigual entre països o amb la desocupació, per exemple. No mitjançant grans ideologies, sinó a través del coneixement econòmic.

Vam ser l'última promoció del pla d'estudis de cinc anys. El que ens vam trobar va ser una disciplina coherent i compacta al voltant d'un paradigma teòric, l'economia neoclàssica. De les 25 assignatures anuals, dos terços estaven enfocades des d'aquesta aproximació, fos la síntesi neoclàssica o la nova macroeconomia. En els cursos, de vegades entràvem a fons en la teoria, d'altres apreníem les seves aplicacions, les seves metodologies o ens servien de marc per analitzar la realitat. En totes elles normalment els exàmens seguien una estructura similar, demostrar que havíem après la teoria i la sabíem aplicar: contestant preguntes amb una sola resposta vàlida, modelitzant, utilitzant les metodologies o resolent problemes amb el que havíem après. Era rara l'ocasió en què es confrontaven diverses posicions teòriques fora de l'ortodòxia neoclàssica; com a molt, algun petit contrast amb el neokeynesianisme.

El terç restant, en major o menor mesura, eren cursos que contenien diferents paradigmes teòrics. Segurament, un terç d'assignatures oferint diferents visions de com entendre l'economia conté un grau de pluralitat que els plans d'estudi desenvolupats a mitjan anys noranta del segle passat no tenen. Però les assignatures on vèiem perspectives diferents de l'ortodòxia estaven incrustades en el pla d'estudis d'una manera especial. A sociologia, per molt que estudiéssim com Durkheim, Weber o Marx entenien l'economia, era sociologia, no economia; el mateix podríem dir per economia ecològica, era ecologia, no economia. Les històries no tan sols no eren economia, sinó que vist el moment en què érem a la facultat, la caiguda del Mur de Berlín i la signatura del Tractat de Maastricht reafirmaven que altres visions de l'economia eren el passat. Introducció a l'economia i la història del pensament econòmic refermaven (de vegades involuntàriament) un dels *best-sellers* de l'època, *El final de la història* de Francis Fukuyama (1992): després de Smith, Ricardo, Marx, revolució marginal, Keynes, síntesi neoclàssica, nova macroeconomia. En cada període, una escola de pensament. Si a les facultats d'economia dels anys setanta estudiar economia era estudiar economia política, als noranta l'economia política estava marginada. Del gir cultural i postmodern que inundava les altres ciències socials, ni parlar-ne. Finalment, desenvolupament econòmic –anava desapareixent dels programes universitaris i se substituïa per creixement econòmic. En resum, aquestes assignatures on existia una pluralitat d'enfocaments, per a la majoria de professors que vaig tenir i molts dels meus companys de promoció –descomptant honroses excepcions–, no eren part de la disciplina d'economia (*economics*), no eren ciència i, per tant, no definien l'economia.

Així que si volies aprendre altres maneres d'entendre l'economia o interrogar-te fins a quin punt la teoria econòmica que marcava la disciplina generava més preguntes que respostes, només et quedaven dues alternatives. Una d'elles era marxar a estudiar economia a un altre lloc (no necessàriament fora del país). Així que, uns anys més tard, vaig fer un màster en Economia en un departament de geografia, fet que ens porta a la següent parada, Manchester a principis del segle XXI.

2. Manchester: una nota plural

Com a economista i estudiant d'economia, el primer que em va sorprendre va ser com eren les deu assignatures del curs. En cada assignatura tractàvem un objecte d'estudi des de perspectives teòriques o metodològiques o empíriques. En cada una d'elles se'ns presentaven les diverses teories i enfocaments existents sobre el tema en qüestió. Aquests podien ser economia ortodoxa, institucionalisme, marxisme, postestructuralisme, feminisme, ecologia política, etc. No es tractava de separar el que era economia o la teoria de cap disciplina en particular. Tant a classe com en els exàmens, es tractava de comprendre les diferents aproximacions, contrastar-les i ser

capaços de posicionar-nos amb arguments acadèmics dins els debats, independentment de la posició teòrica del professor. És a dir, el pluralisme formava part del currículum de l'estudiant no tan sols per conèixer la varietat d'aproximacions a l'estudi de l'economia o la geografia. El pluralisme era part del mètode d'aprenentatge: conèixer les diverses posicions, analitzar críticament les diferents teories (incloses tant la posició del professor com la pròpia) perquè l'estudiant fos capaç de construir la seva pròpia visió de l'economia, ser conscient dels seus avantatges però també limitacions i ser capaç de dialogar i debatre amb diverses visions. Arrel d'aquestes dues històries personals, podríem pensar que la manca de pluralisme és un fet local. Per tal d'esbrinar-ho, en la següent secció ens dedicarem a comparar.

3. Manchester-Barcelona: una nota comparativa

Contrastant amb els meus companys d'universitat que estaven estudiant màsters en Economia, vaig constatar que l'economia s'ensenyava de forma similar a ambdós països i que generava els mateixos problemes i solucions. De fet, a Manchester, en la segona dècada del segle xx trobem un exemple de la segona alternativa a l'estudi plural de l'economia: l'autogestió. Els estudiants d'economia de la Universitat de Manchester, que havien entrat en el grau just els anys de l'esclat i part més dura de la crisi (2008-2011), van crear la Post-Crash Economics Society¹ el 2012. En la seva acta fundacional, que consta a la seva pàgina web, ens expliquen per què:

«Ens vam inspirar per començar la societat quan vam sentir sobre la conferència del Banc d'Anglaterra del 2011: *Are Economics Graduates Fit for Purpose?* En aquest col·loqui, economistes molt destacats de l'esfera pública i privada van venir a debatre si s'estava ensenyant als graduats en econòmiques les coses correctes, vista la crisi financera. Aquesta conferència, d'una magnitud quasi sense precedents, va tenir repercussions globals. En canvi, mentre la conferència prenia lloc, els seus efectes en el currículum van ser, com a molt, mínims. No es va pensar immediatament que el *crash* implicava un nou enfocament dins l'economia. No obstant això, el Banc d'Anglaterra va posar en dubte aquesta conclusió.

L'economia que estàvem aprenent semblava separada de la realitat econòmica a la qual el món s'estava enfrontant i desvinculada de la crisi que a molts de nosaltres ens havia fet interessar per l'economia des del principi. A través de la nostra pròpia recerca, vam començar a aprendre més sobre economia. Vam examinar com és que la disciplina va començar a ser dominada per un cert tipus de teoria econòmica, sovint referida com a neoclàssica, a costa d'altres enfocaments. Es va decidir muntar una societat que hauria de portar el debat a Manchester.»

El naixement de la Post-Crash Economics Society va tenir un impacte internacional molt important, arribant a ser portada del *Financial Times* i lligant amb moviments com el 15-M u Occupy Wall Street amb els estudiants de les facultats i departaments d'economia de mig món. Però no va ser un moviment nou. El 2000, a la Sorbona, va aparèixer el moviment postautista² reclamant també la pluralitat en l'ensenyament de l'economia. Fa vint anys, a Bellaterra va néixer un moviment similar al voltant d'uns seminaris d'estudiants on, en el nostre temps lliure, estudiàvem la crítica a l'economia ortodoxa i les seves alternatives i que es va convertir en el Seminari d'Economia Crítica Taifa.³ I fa quasi cinquanta anys que va néixer la Union for Radical Political Economics⁴ als Estats Units. I és en aquest moment del temps, a Boston, on ens traslladem.

---

1. <<http://www.post-crasheconomics.com/>>

2. <<http://www.paecon.net/>>

3. <<http://seminaritaifa.org/>>

4. <<http://urpe.org>>

4. Boston: dues notes sobre la pèrdua de pluralitat

L'ensenyament d'economia no ha estat sempre mancat de pluralisme ni dominat per aproximacions neoclàssiques. De fet, des dels anys de postguerra fins als anys seixanta, tot i el domini de les posicions keynesianes, l'ensenyament de l'economia i les facultats d'economia reflectien un grau de pluralitat més elevat. Un exemple de la diversitat de posicions dins la disciplina va ser el debat teòric conegut com la «controvèrsia de Cambridge». Aquesta va ser un intercanvi i discussió entre economistes postkeynesians radicats a la Universitat de Cambridge al Regne Unit i neoclàssics al MIT de Boston, localitzada a Cambridge, Massachusetts. Els economistes del Cambridge britànic van fer una crítica punyent a la teoria del capital neoclàssica que, si era certa, invalidava parts importants de la teoria neoclàssica. Va ser una discussió altament abstracta i matemàtica.⁵ Però més que el debat en si, el sorprenent va ser el final. Tot i que els principals participants del Cambridge americà van acceptar la crítica, en termes generals es va ignorar, i en poques universitats americanes, britàniques o espanyoles s'explica el debat i el que implica per als models que s'ensenyen actualment a les facultats d'economia (Barceló 1998).

Paral·lelament al final de la «controvèrsia de Cambridge», un fet poc conegut però clau va passar al Cambridge americà, aquest cop a Harvard. Georgios Kallis (2014) l'explica brillantment.⁶ En resum, Kallis ens explica com l'any 1968 joves economistes van crear la Union for Radical Political Economics (URPE) que, com la Post-Crash Economic Society, el moviment postautista o Taifa consideraven que l'economia que s'ensenyava no servia per millorar la vida de la majoria sinó com a mitjà per aconseguir i legitimar els objectius de les elits. L'URPE està liderada per joves economistes a Harvard (Cambridge, Massachusetts). El 1973, un dels membres més brillants d'URPE, Sam Bowles, optava a una plaça fixa a Harvard. Tot i tenir el suport de gent tan reputada, i en cap cas economistes radicals, com John K. Galbraith (president de l'American Economic Association), Albert Hirschman, Wassily Leontief (premi Nobel el 1973) o Kenneth Arrow (premi Nobel el 1972), la majoria de professors de la facultat van votar en contra. En poc temps, Galbraith es va jubilar i els altres tres economistes sèniors van abandonar Harvard. Com argumenta Kallis (2014, pàg. 164): «la negativa a donar un lloc de treball a Bowles i la sortida de Leontief, Galbraith, Hirschman i Arrow van posar fi a les cèlebres batalles a la facultat de Harvard entre moderats i conservadors, no tan sols sobre els llocs de professors sinó també sobre la governança de la Universitat i el paper dels estudiants». *Statu quo* que no va ser posat en qüestió fins al novembre del 2011, quan un grup d'estudiants van abandonar la lliçó magistral de Gregory Mankiw.

Aquestes dues batalles, la «controvèrsia de Cambridge» i el conflicte a Harvard, deixaven clar, tal com Kallis (2014, pàg. 141) afirma, que «la ciència i l'objectivitat de l'Economia van ser definides no només com formalisme matemàtic... sinó com una formalització d'un tipus particular, basada en els denominats "supòsits neoclàssics", d'un món format per individus egoistes que maximitzen el seu benefici personal. Aquesta visió preanalítica d'un món de subjectes neoliberals es va considerar neutral, mentre que les desviacions respecte a aquests supòsits es consideraven motivades ideològicament».

Conclusions

Fins als debats actuals, la visió definida al final de la secció anterior ha estat la perspectiva hegemònica dins les facultats d'economia. La primera conseqüència ha estat la despluralització de l'economia i que els economistes que desenvolupaven teories diferents, especialment el que s'ha anomenat economia heterodoxa, ho han hagut de fer o a facultats i departaments de ciències socials (geografia, sociologia, antropologia o ciències polítiques, per exemple), a escoles de negoci pel cas britànic o a universitats de menor prestigi (com la Universitat de Massachusetts a Amherst o la New School). Aquest buidatge s'ha fet sota arguments de què és ciència i què no ho

5. Per qüestions d'espai, no entraré a explicar les posicions de cada Cambridge. Si esteu interessats a saber-ne més, es pot trobar un resum senzill i assequible a Barceló (1998). L'entrada a la Wikipedia en anglès n'ofereix també un bon resum.

6. Les següents línies són un resum de Kallis (2014).

és. En el fons, aquests arguments han amagat debats més polítics que no pas científics sobre què és i per a qui treballa l'economia i, en fer-ho, s'han apartat dels debats acadèmics les veus dissonants. Aquestes preguntes –què és i per a qui– han estat presents en altres disciplines on la pluralitat d'enfocaments ha portat a una riquesa de debats i desenvolupament de noves visions per comprendre la societat, enganxant la teoria amb la realitat canviant. Mentrestant, l'economia continua encallada.

De la mateixa manera que la reina d'Anglaterra va demanar a l'inici de la crisi al governador del Banc d'Anglaterra «com és que no va veure venir la crisi?»,⁷ els estudiants d'economia fa dècades que pregunten «però, com explica la realitat aquest model?», i la resposta continua sent «oblida la realitat, això és un model teòric». La contrarèplica dels estudiants ha estat, des de la fundació d'URPE fins al moviment Post-Crash, buscar fora de les facultats d'economia i els centres de poder de la disciplina: en altres disciplines o l'autoaprenentatge.

En el passat, debats similars als actuals no han acabat en una revisió dels plans d'estudi per encabir més pluralitat o qüestionar en què consisteix la disciplina econòmica. Si de cas, la història referma el comentari irònic de Joan Robinson (1978, pàg. 75) fet a finals del anys setanta, quan la pluralitat ja estava en vies avançades d'extinció a les facultats d'economia: «El propòsit d'estudiar l'economia no es adquirir un conjunt de respostes ja elaborades a qüestions econòmiques, sinó aprendre a evitar que els economistes t'enganyin», encara que signifiqui sortir de la disciplina o de la universitat. Hem après la lliçó?

Bibliografia

- BARCELÓ, A. (1998). *Economía política radical: historia del pensamiento económico*. Barcelona: Icaria.
- FUKUYAMA, F. (1992). *The end of history and the last man*. Londres: Penguin.
- HARVEY, D. (2010). «The Crisis of Capitalism». Conferència a la Royal Society for the Advance of Science, Londres, 26 d'abril.
- KALLIS, G. (2014). «La batalla de Harvard o cómo la Economía se convirtió en La Economía». *Revista de Economía Crítica* (núm. 17, pàgs. 163-165).
- ROBINSON, J. (1978). *Contributions to Modern Economics*. Oxford: Blackwells.

---

7. La resposta va ser que no havien tingut en compte el risc sistèmic (extret de Harvey, 2010).

Ramon Ribera Fumaz

rriberaf@uoc.edu

**Internet Interdisciplinary Institute,
Universitat Oberta de Catalunya**

Estudiant l'economia des del 1991. De vegades des de facultats d'economia (licenciatura UAB; professor d'Estudis d'Economia i Empresa de la UOC), d'altres a departaments de ciències socials (màster en Economia, espai i societat i doctorat en Geografia, Universitat de Manchester; investigador de l'Institute of Advanced Studies, Lancaster University; Internet Interdisciplinary Institute), però també fora de la universitat (seminari d'economia crítica Taifa). En l'actualitat, dirigeixo el Laboratori de Transformació Urbana i Canvi Global a l'Internet Interdisciplinary Institute de la UOC.

Els textos publicats en aquesta revista estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement 3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los, comunicar-los públicament i fer-ne obres derivades sempre que reconegueu els crèdits de les obres (autoria, nom de la revista, institució editora) de la manera especificada pels autors o per la revista. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/es/deed.ca>.

